

եկեղեցին մեր ծովացեալ մեղացն Հաճի Պուր-
հանատի դատին քայքայեր է եւ ինքն ալ է
ձեռաց թուրքման հրամանէ սպանվեր է,
թվին Հայոց ՊՃԼԶ» (Հանդէս Ամսօրեայ,
1927, էջ 315):

Սոճա Շիրին 1555ին ձաշոց մը կը դնէ՝
«Ի դրուես սուրբ Լուսաւորչին եւ սուրբ Քա-
ռանիցն» (Հանդ. Ամս., 1926, էջ 336), իսկ
Մարտիրոս սարկաւազը 1568ին «Ի Սեբաս-
տիա ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչին եւ
Խ. վկայիցն» Շարակնոց մը կը գրէ (Ակի-
նեան Հ. Ն., Հաւաք. Յիշատ. Հ. Պոտու-
րեանէ): Ապա 1576ին՝ «Ընդ հովանեաւ
սրբոց Քառանիցն Աւետարան մը կը գրուի
(Հանդէս Ամս., 1925, էջ 470): Իսկ անկէ
երեք տարի վերջ — 1579ին Թաղէոսի ձեռ-
քով ուրիշ Աւետարան մը կը գրուի (Ակի-
նեան Հ. Ն., Հաւաք. Յիշատ. Տէր Աւե-
տիսեանի Նոր Զուգայի հայ. Զեռ. ցուցակէն
Թ. 90): Քանի մը տարի յետոյ Մարտիրոս՝
«Ի քաղաքս Սեբաստիա ընդ հովանեաւ սուրբ
Աստուածածնին եւ սրբոց Քառանիցն» Աւե-
տարանի մը արտագրութիւնը կ'աւարտէ
(Հանդ. Ամս., 1925, էջ 473):

Արդէն Հ. Ինճիճեան Քառանից վանքին
համար կը գրէր՝ «անհետ է ամենեւին³⁵
Նոր Հայաստան, էջ 286):

(Շարունակելի):

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

³⁵ Ամայտացած վանքի մը տեղն ալ կայ Պինկէօլ
(Բիւրակին) գիւղի մօտերը, ուր Բրքնիբեցիները սիրով
ուխտի կ'երթային (Սահակ-Մեսրոպ, Հայուն Տարե-
ցոյցը, հայկ. վերածնունդը, Կ. Պոլիս, 1913, էջ 29):

ՏԵՂԵՂԵՐԵՎԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹ ԻՒՆՆԵՐ ՎԵՐԳԵՆԱՅԵՍ

Միակ կարեւոր վկայութիւնը, զոր ու-
նինք Վարդանաշատի համար, կը ներկայա-
նայ Եղիշէի վերոյիշեալ տեղիքը (ՀԱ. 1944,
էջ 14)՝ «Յետս կացեալ (Վասակայ) յուխտէն
քրիստոնէութեան եւ աւերեալ զբազում տե-
ղիս Հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս
արքունի, որ կայեանք զօրացն էին, զԳնու-
նին եւ զԵրամօնս եւ զԴրսհանակերտն զմեծ
դաստակերտն, զՎարդանաշատ եւ զամուրն
Օշական» եւն (Պատմ. 60): Կը յիշուի նաեւ
Վարդանի մօտ համանուն դաւառ մը «Չա-
ղաղա Նոյինն էառ զԼօսէ քաղաք եւ որք
յայնր կողմանէ դաւառք, Դոլաղա Նոյինն
զկայեն բերդ, ուստի հանին զԱւաղն տէր
երկրին. եւ Չարմաղանն զԱնի եւ զԿարս եւ
զմերձակայսն. Ղատաղա Նոյինն զկողմանս
Չարեքին, զԳետարակուց եւ զՎարդանաշա-
տու» (Պատմ. Վենետ. 1862, 144), որ սա-
կայն Եղիշէի յիշած Վարդանաշատին հետ
գործ չունի: Եթէ հին մատենագիրներն
այսքան ճշգրիտ եղած են իրենց վկայութիւն-
ներով Վարդանաշատի մասին, գրեթէ նոյն-
քան ժլատ եղած են նորագոյն հետազոտող-
ները:

Ինճիճեան (Ստոր. Հ. Հայաստանեայց,
Վենետ. 1822, 538) պարզապէս յառաջ կը
բերէ Եղիշէ վկայութիւնն առանց որեւէ մեկ-
նութիւն մը տալու: Իսկ Ալիշան ոչ Այրա-
րատի եւ ոչ ալ Շիրակի մէջ ակնարկութիւն
մը ունի այս մասին: Հիւրըման (Հ. Հ. Տեղ.
Անունները, Վիեննա 409) թէութեամբ մը կը
հարցնէ՝ Այրարատ նահանգի մէջ. երկրորդ
մը «Գետարակը»ի հետ յիշուած (Վարդան
144):

Այս խոսքն զետնը կը փորձենք արօ-
րադրել, յուսալով ձեռք բերել արդիւնաւէտ
հունձք մը: Եղիշէի տեղիքը մեզ կը ստիպէ
ամէն պարագային Վարդանաշատը գնելու ընդ
մէջ Դրասխանակերտի եւ Օշականի, ուրեմն
աներկբայ Այրարատեան նահանգին մէջ:
Արդ Դրասխանակերտի եւ Օշականի միջեւ
կամ անոնց մերձաւոր կը ներկայանան երկու
ամրոց, մին Բիւրական եւ միւսն Ամբերդ-
Անբերդ: Առաջինի մասին զիտենք թէ Յովհ.

Պատմարանի ստացուածքն էր եւ ձեռակերտ
ամրոցիկը՝ «Եւ դարձեալ չու յուղի անկեալ
չողաք մինչեւ ի ձեռակերտ ամրոցիկն իմ
Բիւրական, զոր ստացեալն էր իմ դանձի
գնոյ, ուր եւ շինեալ յարդարեալ իսկ էի եկե-
ղեցի հաստահեղոյս կոփածոյ քարամբք պեր-
ճապածոյճ պճնողութեամբ եւ նկարակերտ
յօրինուածով, եւ վանս կուսակրօն միանձ-
նացելոց զնա հաստատեալ» (Յովհ. Պատմ.
Թիֆլիս 1912, էջ 336): Ուստի Բիւրական
իրբեւ փոքրիկ ամրոց եւ ձեռակերտ Յովհ.
Կաթողիկոսին՝ Ժ. դարու գործ՝ կարելի չէ
Վարդանաշատ ամուր բերդին հետ նոյնաց-
նել: Որով կը մնայ Ամբերդ, որ իր հնու-
թեամբ եւ ամուր դիրքով, ռազմագիտական
կարեւորութեամբ եւ արժէքով հանդիտա-
պատիւ կը հանդիսանայ Վարդանաշատի եւ
ԺԱ. դարէն սկսեալ շատ յաճախ կը յիշա-
տակուի հայ մատենագիրներէ: Այսպէս
առաջին վկայութիւնն ունինք Մաղխատրոսի
մօտ. «Ընկալայ զբեր քո սրբազան վար-
դապետ. ունէր զայս պատճէն բանից, եթէ
կարօտէի տեսանել զքեզ եւ եկի յԱմ-
բերդ, առաքեալ ի մանկամիտ արքայէ»
(Կոստանեանց, Գ. Մաղխատրոսի Թղթերը,
Աղեքսանդրապոլ 1910, էջ 64): Իսկ հետա-
զայ մատենագիրներէ կը յեղյեղուի այս ա-
նունը կարեւորագոյն բերդերու կարգին:
«Ի ՆՈՒԹ Թուին մեռաւ Գաղիկ, տուեալ զԹա-
գաւորութիւնն երկց որդեց իւրոց, Յով-
հաննիսի, Աբասայ եւ Աշոտոյ: ԶԹաղն տայ
Յովհաննիսի եւ զԱնի եւ զՇիրակ. զսուրբ
Գրիգոր Զորովն Աշոցաց, զԱն բերդ եւ
զըշտան Այրարատեան...» (Վարդան, Պատմ.
էջ 92): Նոյն հեղինակը դարձեալ այլուր կը
կրկնէ, «Ի ՈՒՆ Թուին առին զԱնբերդ եւ ի
ՈՒՉ Թուին առին զԱնի» (Անդ, էջ 138: Կի-
րակոս Գանձակեցի խօսելով Զաքարէի եւ
Իւանէի մասին, կ'ըսէ, «Սոքա բազում
մարտս քաջութեան տային. քանզի զբազում
աշխարհս Հայոց, զոր ունէին Պարսիկք եւ
Տաճկունք՝ առին ի նոցանէ յինքեանս. զգա-
ւառն որ շուրջ զԾովովն Գեղարքունոյ,
դճաշէր եւ զԱյրարատ, զԲնի քաղաք եւ
զԴուին, եւ զԱնբերդ եւ զԱնի եւ զԿարս եւ
զՎայոց ձորն» (Կիր. Պատմ. Վենետ., 1865,
էջ 79):

Նոյն իշխաններու սերունդէն Մեծին
Սարգսի մէկ արձանագրութեան մէջ՝ «Եւ ետ
(Աստուած) ի ձեռս մեր յառաջ զանառիկ
զղեակն զԱնբերդ եւ թագաւորանիստ քա-
ղաքն Անի եւ ապա զամուրն Բնի...» (Կոս-
տանեանց, Վիմական Տարեգիր, Պետերբ.
1913, էջ 141): Իսկ Դաւրիթեցոյն քով նոյ-
նացուած է արդէն Արագածոտն դաւառին
հետ. «Այս Սարգիս եպիսկոպոս էր յաշխար-
հէն Արարատեան, ի գաւառէն Ամբերդոյ, որ
է Արագածոտն» (Պատմ. Վաղարշապատ,
1896, էջ 249):

Այսքան նշանաւոր եւ կարեւոր բերդ մը,
որ նոյն իսկ Արագածոտնի համազօր դրուած
է, դժուարաւ կարելի է համարել թէ տան-
երորդ դարէ յառաջ անյիշատակ մնացած
ըլլար հայ մատենագիրներէ: Այն նկարա-
զրուութիւնը, զոր կու տան մեզի Շահխաթու-
նեանց (Ստորագրութիւն Կաթող. էջմիածնի,
էջմիածին 1842, էջ 70—71) եւ Ալիշան
(Արրտ., Վենետ. 1890, էջ 156) Անբերդի
հին աւերակներու մասին, կը հաստատէ թէ
այդ ամրոցը շատ հին է, հետեւաբար այն
հնամենի գոյութիւն մը ունէր եւ յառաջ կը
կրէր այլ անուն մը՝ ՎԱՐԴԱՆԱՇԱՏ: Ինչ-
պէս Դրասխանակերտ հնագոյն անունը տեղի
տուած է յետնագոյն Աշտարակ անունն, այն-
պէս ալ Վարդանաշատ հետագային փոխա-
նակուած է Ամբերդ—Անբերդով:

Հ. Պ. ՏԵՐ—ՊՕՂՈՍԵԱՆ

